

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ТУРИЗМУ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОТУРИЗМУ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

Національний природний парк «Меотида»

Анотація

В статті розкриті особливості функціонування екологічного туризму в Україні. Висвітлено основні принципи розвитку рекреаційного потенціалу в національних природних парках. Визначено коло проблем становлення екологічного туризму в національних парках України.

Ключові слова: екотуризм, культурологія туризму, рекреаційний потенціал, національний природний парк.

Abstract

The article reveals the peculiarities of the functioning of ecological tourism in Ukraine. The basic principles of development of recreational potential in national natural parks are highlighted. The range of problems of ecological tourism formation in the national parks of Ukraine is determined.

Keywords: ecotourism, culturology of tourism, recreational potential, national nature park.

Вступ

З розвитком туристичної галузі культура туризму все більше потрапляє в поле зору науки. Культура і туризм взаємно переплітаються і з розвитком людства самі вимагають нового розвитку. Культура туризму відіграє важливу роль в гуманітарній освіті та естетиці, в області економіки і культурного обміну. Туризм - вид діяльності, популярність якого зростає з кожним днем. Це ціла галузь, індустрія, що об'єднує ряд різних організацій і підприємств, що займаються організацією відпочинку туристів і надають споживачам різноманітні послуги. Туризм розвиває особистість, розширює пізнавальні горизонти, творчу та організаторську діяльність, звільняє від почуття втоми, надає безліч видів розваг і відпочинку [1].

Національні природні парки - важливі центри збереження рідкісних видів фауни і флори - відповідають духовній потребі людей у спілкуванні з природою, формування національного культурно-естетичного середовища.

Попри те, що розвиток туризму в Україні за часів її незалежності демонструє позитивні тенденції, досі існують недостатньо вивчені проблеми, або ті, які лишаються майже непоміченими. Саме до таких відносять питання розвитку екологічного туризму, який на сьогодні отримав значну прихильність за кордоном та розвивається там уже не одне десятиліття. На жаль, вітчизняна наука про розвиток рекреаційних територій лише починає шлях свого становлення та вважається відносно молодю, як і сам предмет наукових досліджень - екологічний туризм. На початку ХХІ століття екологічний туризм впевнено посів своє місце в процесах культурної та економічної інтеграції. Нині екологічний туризм розглядається як новий перспективний вид рекреації, пріоритетний напрям у державній екологічній політиці, інструмент культурного та економічного розвитку країни та регіонів [2]. Однак узагальнений аналіз світового досвіду формування еколого-культурних основ розвитку екологічного туризму на рекреаційних територіях, а також проблеми регулювання та інвестиційного забезпечення ще не отримали належного відображення в сучасних наукових дослідженнях.

Дослідженню стану, проблем та перспектив розвитку екологічного туризму на рекреаційних територіях присвячено наукові праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: С. Сонька, Л. Гальківа, Л. Кобанця, О. Дмитрука, В. Кекушева, С. Ніконорова, В. Степаницького, Р. Браймера, Х. Годфри, Д. Дея, Д. Юрдана та ін. Поряд із тим низка науково-прикладних питань з адаптації світового досвіду у сфері екологічного туризму, з урахуванням природно-ресурсного потенціалу рекреаційних територій в Україні, потребують подальших наукових досліджень.

Мета статті - проаналізувати особливості функціонування екологічного туризму на рекреаційних територіях та виявити можливості його раціонального розвитку.

Основна частина

На сьогоднішній день види туризму не тільки різноманітні і цікаві, але, як правило, пов'язані один з одним і тісно переплітаються між собою. У культурологічному аспекті туризм, будучи індикатором рівня життя населення, сприяє збереженню культурної спадщини та історичних цінностей, формуванню взаємного інтересу людей різних національностей, веде до зростання толерантності та поваги між ними, стабілізації міжетнічних і міжнародних відносин. Поряд з цим соціальна ефективність туризму передбачає доступність більшості видів туризму для різних соціальних верств суспільства, включаючи багатодітні сім'ї, молодь, пенсіонерів, інвалідів. Види туризму розрізняються за мотивацією подорожуючих, тобто по внутрішнім чинникам, а форми туризму - за зовнішніми причинами і впливами.

В останні роки в зв'язку з погіршенням стану навколишнього середовища йде пошук альтернативних напрямків використання природних ресурсів. Одним з таких напрямків, що зараз мають розвиток в Україні, є екологічний туризм, який активно використовується у всьому світі. В силу зростання чисельності і інтенсивності туристичних потоків ущільнюються графіки відвідування туроб'єктів, відповідно, збільшується навантаження на відвідувані території, що послужило загостренню екологічних проблем, перш за все, в рекреаційних регіонах. Нагальна потреба мінімізації екологічного збитку посприяла впровадженню в туристичну діяльність нових управлінських підходів, заснованих на принципах екологічної безпеки.

Екологічний туризм, або як його ще називають, зелений - це абсолютно особливий напрямок відпочинку для людей, перевантажених повсякденними проблемами, побутом і тяготами урбанізму. Даний вид відпочинку спрямований на усамітнення та спілкування з природою, проживання в сільському середовищі або інших екологічних територіях. Головна мета екотуризму полягає в тому, щоб абстрагуватися від шуму мегаполісу, зануритися в розмірений світ, в якому жили наші предки. Звичайно ж, зеленим туризмом найкраще займатися пізньою весною або в літній період, максимум - на початку осені, адже в холоди навіть нетривалі прогулянки стають проблемою. Плюсами екологічного туризму є чисте повітря, мальовнича природа і смачна їжа, яка приготована виключно з натуральних продуктів.

В Україні екологічний туризм лише починає своє становлення, і його подальший розвиток можливий двома шляхами. Перший (американський) - передбачає формування заходів з організації спортивно-туристичних подорожей, що супроводжуються екстремальними природними умовами, а інший (європейський) - за основу бере відпочинок у сільській місцевості з акцентом на національній традиційній культурі. Такий вид туризму в Україні отримав назву агротуризму, або сільського зеленого туризму. Але ця трактовка не повною мірою відображає сутність даного виду відпочинку. Тому для класифікації видів туристичної діяльності правильним буде твердження, що агротуризм та зелений сільський туризм є різновидом екологічного туризму [3].

Туризм в цілому, і в даному випадку екотуризм, є не тільки сферою відпочинку та оздоровлення людей, не тільки прибутковим бізнесом, а й способом пізнання навколишнього світу, мірою виховання людей, формою природоохоронної діяльності. Іншими словами, туризм та екотуризм стали однією зі складових світової та національних культур.

У контексті «паркового екотуризму» під екологічними турами розуміють піші, водні, кінні маршрути екологічними стежками в супроводі гідів, що, зазвичай, є співробітниками природних резерватів [4]. З погляду інтеграції екоосвіти та раціонального природокористування й охорони природи екологічний туризм можна визначити як найбільш доступну, наочну та переконливу школу того, як треба спілкуватися з природним середовищем і як його оберігати. Природоохоронні території в усьому світі широко використовують для організації екологічного туризму.

Термін «природоохоронні території» вперше з'явився в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» №1268-ХІІ від 26 червня 1991 р [5]. У Законі зазначено, що природні території й об'єкти, які підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему й охоплюють території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні й інші типи територій та об'єктів, визначених законодавством України.

Усі природоохоронні території неоднорідні за природоохоронним режимом і виконуваними функціями. Національні природні парки України відіграють особливу роль у системі природоохоронних територій. На відміну від заповідників, вони мають не тільки природоохоронну, а й рекреаційну функцію, оскільки мають у розпорядженні значні природні й історико-культурні ресурси. Така «подвійність» накладає певні обмеження на умови відпочинку в національних парках, сприяє розвитку екотуризму. На жаль, туристи мало уявляють, чим екотуризм відрізняється від звичайного відпочинку на природі [6].

Розвиток туризму в національних парках потребує ретельно продуманого підходу до використання цінних і вразливих природних ресурсів. Водночас розвивати туризм як галузь місцевої економіки самостійно національному парку безперспективно, тому що вирішення багатьох питань у цій сфері є поза його компетенцією. Комплексне вирішення проблем, пов'язаних з розвитком туризму на території національного парку і в його охоронній зоні, потребує залучення зовнішніх ресурсів (інтелектуальних, матеріальних і фінансових), а також побудови партнерських відносин з місцевими органами влади, різними комерційними і некомерційними організаціями, місцевим населенням.

Як слушно відмічає Л. Теодорович, є певні проблеми, що ускладнюють розвиток екологічного туризму в національних парках України, а саме:

- немає єдиних методів визначення рекреаційних навантажень і моніторингу, а також чіткого правового забезпечення рекреації в заповідниках і національних парках;
- недостатня кількість детальної інформації про райони проведення еколого-пізнавальних турів і програм, а також спеціалізованої інформації;
- немає маршрутів і програм, розроблених для різних категорій туристів, а також турпродукту, який відповідає стандартам міжнародного ринку;
- немає різноманітності платних послуг і продукції, а також єдиних цивілізованих стандартів формування цін на послуги, які надають туристам [6], навіть при тому, що в поточному році Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України розширило перелік платних послуг; та низка інших проблем, які заважають раціональному розвитку туризму в національних природних парках.

В даний час значна кількість туристів віддають перевагу саме екологічному туризму, про що свідчать зростаюча популярність піших екскурсійних маршрутів і збільшення відвідуваності привабливих в природному і культурному відношенні місць. Найважливіша основа екологічного туризму - якість навколишнього середовища. Розуміючи це, багато держав вкладають значні інвестиції в галузь, щоб поліпшити умови для туристів в національних парках, заповідниках, на інших природних і історичних територіях. Отже, об'єктами власне екотуризму можуть бути як природні, так і культурні пам'ятки, природні і природно-антропогенні ландшафти, де традиційна етніческа культура становить єдине ціле з навколишнім природним середовищем, які і пояснюють існуючу різноманітність напрямків екотуризму. Для подальшого перспективного розвитку в системі рекреації нам представляється необхідним зосередитися на вирішенні таких проблем, як:

1. Низька комфортність інфраструктури (практично немає умов для базових потреб людини);
2. Часто немає якісних рекламно-інформаційних матеріалів і можливості виходу на міжнародний ринок екотуризму (іноді немає сайтів парку, а інформативність існуючих не на високому рівні);
3. Немає механізмів, за яких частина фінансових надходжень від екотуризму була б спрямована на потреби місцевих жителів, а також недооцінена необхідність участі місцевого населення в розвитку екотуризму (співпраця з громадами дуже низька, тому що внаслідок недостатньої культури ландшафтокористування, громади не розцінюють охорону території своїм культурним надбанням);
4. У персоналу природоохоронних закладів мало досвіду і знань, необхідних для успішної організації туризму (на жаль, кадрова політика та фінансування не сприяють залученню кваліфікованого персоналу та його розвитку в культурному та екологічному напрямках).

Висновки

Ресурсами екологічного туризму є об'єкти матеріальної та духовної культури, нерозривно пов'язані з навколишнім природним середовищем. Включення в програми екологічних турів відвідування історико-культурних пам'яток є в даний час світовою тенденцією. Так, в Конвенції про охорону всесвітньої і культурної спадщини підкреслюється, що територія, яка володіє, поряд з винятковими природними особливостями, пам'ятками архітектури, історії і культури, гідна

включення до Списку всесвітньої спадщини, як найбільш цінний для пізнавальних і освітніх цілей об'єкт [7].

Стратегічна мета екологічного туризму - потреба збереження навколишнього середовища, рекреаційна діяльність. Екологічний туризм, крім рекреаційної функції, покликаний виконувати дві важливі соціальні функції: сприяти збереженню природних, історичних і соціальних об'єктів та служити для розширення екологічного, історичного та культурного кругозору туристів. Куточки незайманої природи сприяють не лише естетичному, а й етичному, екологічному вихованню громадян, викликають почуття гордості за рідний край, виконують освітню функцію, спонукають зробити свій внесок у збереження та охорону природи. Таким чином екологічний туризм сприяє формуванню нового рівня, нового типу національної культури.

Чітке розуміння сутності екотуризму, його функцій і парадигми розвитку допоможуть зберегти природні комплекси, знизити негативні наслідки відпочинку людини на природі, підвищити інформованість і відповідальність туристів, залучити місцеве населення в організацію різних форм туристичної діяльності, збільшити отримання прибутку за рахунок реалізації комплексу туристичних і екологічних заходів і розвитку туристичної інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Королев Д.С. Культурология туризма / Д. Королев // Аналитика культурологии, 2012, — № 23 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://analiculturolog.ru/journal/archive/item/859-28-3.html>
2. Кобанець Л.О. Динаміка сучасного світового розвитку рекреаційної діяльності / Л.О. Кобанець // Вісник ДІТБ. — 2006. — № 10. — С. 140–149. — (Серія: Економіка, організація і управління підприємствами)
3. Гальків Л.І. Стан та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні / Л.І. Гальків, О.В. Килин, Н.М. Стручок // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. — 2015. — Т. 20. — Вип. 3. — С. 189–193
4. Дмитрук О.Ю. Екотуризм: навч. посібник / О.Ю. Дмитрук, С.В. Дмитрук. К.: Альтерпрес, 2009. 358 с.
5. Закор України «Про охорону навколишнього природного середовища» №1268-ХІІ від 26 червня 1991 р [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
6. Теодорович Л. Екологічний туризм у НПП України: теоретичні та практичні аспекти / Л. Теодорович // Вісник Львівського університету. Серія : Географічна. — 2013. — Вип. 41. — С. 318–330
7. Кусков А.С., Феоктистова Н.В. Экологический туризм как форма потребления природного и культурного наследия и фактор формирования экологического сознания / А.С. Кусков, Н.В. Феоктистова // Социально-экономическая реальность и политическая власть: Монография М.: Ставрополь: ИСПИ РАН, — 2004. — С. 144–150

Князєва Тетяна Миколаївна – кандидат мистецтвознавства, доцент, науковий співробітник Національного природного парку «Меотиди», м. Маріуполь, e-mail: ktn28@ukr.net

Kniazieva Tetiana M. – PhD in Art, Assistant Professor, Researcher of the National Natural Park "Meotida", Mariupol, e-mail: ktn28@ukr.net